

Ekerö kyrka

Antikvarisk kontroll vid utvändig restaurering, Ekerö kyrka, Ekerö socken,
Ekerö kommun, Uppland

Cecilia Pantzar
Rapport 2008:8

Ekerö kyrka

Antikvarisk kontroll vid utvändig restaurering, Ekerö kyrka, Ekerö socken,
Ekerö kommun, Uppland

Cecilia Pantzar
Rapport 2008:8

Rapporten finns i PDF-format på adressen
stockholms.lans.museum

Sickla Industriväg 5B, 131 34 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholms.lans.museum

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2008

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Administrativa uppgifter	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet.....	7
Utförda åtgärder.....	9
Fasader	9
Tak och plåtdetaljer.....	10
Snickerier	11
Dränering.....	13
Övrigt	15
Iakttagelser under restaureringen	15
Avvikelse från arbetshandlingar.....	16
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder.....	16
Övriga handlingar med relevans för ärendet	18
Källor	18

Sammanfattning av utförda åtgärder

Fasaderna rengjordes, putsades och avfärgades ljusgula på nytt. Lanterninen reparerades och målades i samma kulör som fasadputsen. Takplåt, avvattning, snickerier och smide rengjordes och målades. Kyrkogårdens fem pelarkantade grindar reparerades och målades åter vita.

Administrativa uppgifter

Objekt:	Ekerö kyrka
Socken:	Ekerö
Kommun:	Ekerö
Landskap:	Uppland
Arbetshandlingar:	2007-01-15, LANGLET arkitektkontor
Länsstyrelsens beslut:	2003-06-25, dnr 433-03-38686, Förlängning 2006-02-02, dnr 433-06-7947
Vårt dnr:	2002:220
Byggherre/beställare:	Ekerö församling
Bygglédare/arkitekt:	Ingemar Sundberg, Sundberg Byggadm & Projektledn
Konsulter:	Husdoktorn, Ingemar Holmström, Åskskyddskonsult AB
Entreprenörer:	Stockholm Fasad & Konsult AB,
Antikvarisk kontrollant:	Stockholms läns museum genom Jean-Paul Darphin och Cecilia Pantzar.
Byggnadstid:	Vår-höst 2007
Antikvarisk slutbesiktning:	2007-08-27

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Ekerö kyrka grundlades under tidig medeltid, troligtvis i slutet på 1100-talet. Den ursprungliga planen bestod av långhus med smalare kor och eventuellt en absid. Omkring 1300 revs koret och ersattes av ett med långhuset jämbrett, rakt avslutat kor. Troligtvis tillkom även den nordliga sakristian vid samma tid. På 1400-talet restes det västligt belägna tornet. Under samma århundrade tillkom ett vapenhus i söder och invändigt utfördes valvslagning med tillhörande kalkmåleri. På 1680-talet revs det medeltida vapenhuset och södra ingången murades igen. Kyrkan utvidgades samtidigt med korsarmar i nord och syd samt förseddes med en ny ingång i väster. Även tornspiran omformades på 1680-talet, men fick det nuvarande utseendet först på 1790-talet. Västentréns portblad av furu tillkom på 1880-talet. Kordörren i söder härrör sannolikt från samma tid. 1925 inrymdes ett transformatorrum mellan sakristian och norra korsarmen.

Omkring 1950 murades två fönsteröppningar igen, korfönstret i öster och norra korsarmens gavelfönster (Tuulse 1958).

Lanterninens fönster förnyades 1952 eller senare.

1956 genomgick kyrkan en grundlig restaurering. Exteriören frilades från puts. Murverket av grästen med inslag av tegel kunde beskådas i sin helhet. Ny puts utfördes i kalkcementbruk som målades med kalkfärg. Kyrkans gjutjärnsfönster från 1881 ersattes vid samma tillfälle av tvåglasfönster i trä med blyspröjsade ytterbågar.

Vid nästföljande yttre restaurering 1971 utfördes putslagningar, men med knapphändiga uppgifter om använda material.

Torntaket inkläddes med kopparplåt på 1970-talet. Övriga takfall och avvattning förnyades 1994 med takavtäckning av förzinkad plåt. Plåten målades två år senare med Abratex grundfärg och Abratex Top 86.

Fasaderna är putsade med grovt borstad slätputs, som på sina håll nästintill kan liknas vid spritputs. Karakteristisk slätputs återfinns i anslutning till omfattningar och listverk. Takfoten är profilerad och vitmålad med linoljefärg. Tornspirans träklädda lanternin är också vitmålad.

Tv. Kyrkan från norr före renovering. Lägg märke till lanterninens ljusa kulör som avviker mot den gula fasadputsen. Th. Tornet från väster inklätt med byggnadsställningar. Bildbeteckning lp20080087 och 88. Foto Jean-Paul Darphin 2007.

Kyrkan från sydöst efter renovering. Fasaderna är något ljusare än tidigare och lanterninen målades i en liknande kulör. Bildbeteckning lp20080089. Foto Cecilia Pantzar 2007.

Utförda åtgärder

Fasader

Fasadputsen var allmänt välhållen med skador främst i form av flagad och borttvättad färg samt missfärgande algpåväxt. Fasaderna rengjordes genom vätblåstring. Lös och skadad puts avlägsnades. Tornfasadens dolda hörnjärn var delvis blottade på grund av putsbortfall. Frilagda hörnjärn rostskyddsmålades och täcktes åter med armerande hönsnät före putsning. Putslagningar utfördes med hydrauliskt kalkbruk, Serpo 148. Ytputsen förnyades i sin helhet och bearbetades genom lätt brädrivning med en något grövre yta som önskat resultat. Fönster- och dörrsmygar utfördes slätare än fasaderna.

Fasaderna avfärgades två till tre gånger med Kalkfärg vät, Serpo 246, i en något ljusare gul än tidigare. Kulören blandades för att efterlikna kalkfärg med nummer 94:3.

Putsanalysen gav följande resultat:

Grovt utförd slätputs, avriven med rivbrädans kant. Avfärgad med tjock, svagt pigmenterad kalkfärg, troligen guldockra. Ytputsen består av kalkcementbruk med grovkornig natursand. Utstockningen är något cementrikare än ytputsen. Grundningen är troligtvis helt cementbaserad. Putsen kan sannolikt inte avlägsnas utan att muverket tar skada.

Tak och plåtdetaljer

Takplåt och hängrännor målades med Abratex grundfärg på plåtrens ytor och därefter ett lager Abratex Top 86, svart. Stuprören är utförda i förzinkad stålplåt med plastisolbehandling. På dessa användes istället Isotrol metallprimer som underlag för att möjliggöra målning med Lasol linoljefärg. Stuprören som tidigare varit vita målades ljusa i samma kulör som fasaderna. Isotrol grund och Lasol linoljefärg användes även på smide, svart kulör som tidigare. Ankarslut och dragband i tornfasaderna grundmålades med Isotrol grund och därefter två lager Lasol linoljefärg av svart respektive bruten vit kulör, 7A-39 brun umbra.

Lilla korset över östra gaveln målades om. Blinderingarnas plåtbleck bibehölls och målades.

Nockbryggan på långhuset bibehölls. Åskledaren kontrollerades och godkändes.

Södra korsarmen före renovering med vita fönster och stuprör. Bildbeteckning lp20080090. Foto Jean-Paul Darphin 2007.

Tv. Kyrkans tak från väster före renovering. Th. Tornspiran före renovering. Bildbeteckning lp20080091 och 92. Foto Jean-Paul Darphin 2007.

Snickerier

Samtliga fönster kittlagades och målades med en mörk grönbrun kulör, Lasol linoljefärg 2A-103, pigment obränd umbra. Lanterninens fönster var delvis rötskadade. Skadade delar i spröjsar byttes ut. Balkongen på den samma hade rötskador i golvbrädor och räcken. Lanterninens träpanel och balkonger målades i en bruten vit kulör, oljefärg 7A 94. Syftet var att återknyta till fasadernas kulör. Även insidan på fönster och karmar vitmålades. Samtliga nämnda snickerier målades med Lasol linoljefärg från Engwall & Claesson. Ljudluckor på tornet målades med tjära och tätades med nät.

Kyrkans tre portar, västentrén, elcentralen och kordörren i söder, rengjordes och målades. Samtliga tre dörrar målades med en ny gemensam mellanbrun kulör, 1C-44, pigment bränd terra, Lasol linoljefärg. Västentrén var tidigare målad i en mörkare brun med svarta gångjärn. Gångjärnen förblev svarta. Dörren till elcentralen lagades i underkant med brädor och plåt enligt tidigare utformning. Befintlig kulör var betydligt ljusare än den nya, en svagt ljusbrun, beige nyans. Kordörren var väderbiten, men sannolikt målades med samma ljusbruna kulör som dörren på elcentralen. Kordörrens insida målades i en bruten vit som tidigare.

Kyrkans södra port före och efter målning. Bildbeteckning lp20080093 och 94. Foto Jean-Paul Darphin och Cecilia Pantzar2007.

Västrétréns port och fönster på södra korsarmen efter renovering. Bildbeteckning lp20080095 och 96. Foto Cecilia Pantzar2007.

Parkeringens västliga grind efter renovering. Bildbeteckning lp20080097. Foto Cecilia Pantzar2007.

Dränering

Kyrkans fasadputs hade tagit skada av fuktvandring från marken. För att skapa en bättre avrinning i marken avlägsnades jorden närmast kyrkans fasader. Schaktningen gjordes med en kombination av bobcat och handkraft till ett djup på omkring 30 cm och en bredd med samma mått. Det bortgrävda materialet dominerades av en mörk, svartbrun lerig jord med innehåll av tegelkross och ben. En stor andel natursten framkom utmed norra korsarmens västra sida. Stenarna låg utan struktur i det redan omblandade jordlagret. I botten på schaktet längs med korsarmens norra vägg fanns ett brukslager bestående av kalkbruk och tegelkross. Här fanns en mer nyanserad lagerföljd än i övriga schakt. Från äldre till yngre: Kalkbruk och tegelkross, mörkbrun lerig jord med kalk, tegelkross och ben (10 cm), mellangul sand (5cm), mörkbrun lerig silt (6 cm), gånggrus (9 cm). Runt övriga kyrkan österut löpte en halv meter bred gjuten sockel under mark, frilades till ett djup på 15 cm. Utmed denna sträcka grävdes dräneringsschaktet utanför cementsulan. Här var det bortgrävda materialet av samma mörka jord som redan beskrivits. I cementsulans yta syntes enstaka stenar tillhörande fasadernas grundmurar. Grundmurar frilades delvis på sakristians västra sida, på elcentralens nordsida samt på korsarmens samtliga sidor. Sakristians sockel av tuktade stenar låg i liv med fasaden. Korsarmens grundmurar varierade något. Norrut låg grunden helt i liv med fasaden, slätmurad med välhuggna rektangulära block, 20-30 cm höga och 70-80 cm breda. Den västra var också slätmurad, men svartmålad och något utkragad i förhållande till fasaden. Sockeln österut var ojämn i ytan med små obearbetade stenar. Pannrummets sockel var till stor del dold bakom tjocka lager cementhaltigt bruk.

Grävning för dränering utmed kyrkans norra sida. Närmast syns norra korsarmen. Schaktet uppmätte endast ett djup på omkring 30 cm. Bildbeteckning lp20080098. Foto Cecilia Pantzar 2007.

Grävning för dränering på kyrkans östra sida. Lägg märke till den utskjutande betongklacken som frilades runt sakristia och kor. I förgrunden syns sakristian och därefter koret. Bildbeteckning lp20080099. Foto Cecilia Pantzar 2007.

Övrigt

Kyrkogårdens fem grindförsedda ingångar reparerades både avseende grindpelare och smide. De tegelmurade grindpelarna uppvisade många lagningar med olika brukstyper och i vissa fall även förstärkningar med hönsnät. Skadad puts avlägsnades. Putslagningar och avfärgning utfördes enligt samma princip som på kyrkans fasader. Undantaget avfärgningen som istället blev "Adelsövit", Maxit 15235-OP. De pyramidformade plåtavtäckningarna svartmålades.

Infästningen av tornspirans kula och kors kontrollerades.

Iakttagelser under restaureringen

Lanterninens vitmålade panel och balkongernas konsoler har underliggande ockrafärgad bemålning. Troligtvis utgör denna ockrakulör ett mellanspel, då det mest troliga är att lanterninen var vitmålade från början. Möjligtvis med en något avvikande gråvit kulör på fönsterbågarna. Troligtvis är lanterninens locklister ett senare tillägg, på en från början slät panel. Locklisterna kan vara tillkomna så sent som på 1970-talet.

Taklister på södra koret och på tornet har varit målade med en svagt bruten vit, NCS 0500-N – 1000-N, som har gulnat med tiden.

Tornfasaderna har ett flertal gallerförsedda ventilationshål.

Tornspiran besiktigades inifrån. Befintliga stegar av stål var väl förankrade. Undertaket av räspont var i god kondition och troligtvis lagt vid renoveringen på 1970-talet. Taklagets virke var betydligt äldre, men också det i gott skick. På tornets luckor fanns inskriptioner av hantverkare tillkomna i samband med reparationer. Nedan följer iakttagna namn och årtal.

REPARERAT 1873 Isaksson

5/5 1922 11/9 1926 (kunde ej från foto tyda text med namn och ev ort)

Utfördes år 1956 av Firma J:S Wallin Tel Sthlm 620006
Utfört av Alfr. Westlund And. Strandberg Från Rättvik

VID REP. 1971 UTFÖRDES MÅLNING
ROLAND LINDBERG TENSTA
ÅKE JANSSON VIKDABYN
ARNE L...NORSBO

Detalj på lanterninen med framskrapat underliggande färgskikt i ockrakulör. Bildbeteckning lp20080100. Foto Jean-Paul Darphin 2007.

Avvikelser från arbetshandlingar

- Den föreslagna upptagningen av ett äldre igensatt korfönster utfördes inte

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Restaureringen följde gällande arbetshandlingar, med undantag för ovan redovisade avvikelser. Den nya varma kulören på lanterninen återknyter till ett äldre utseende och ger kyrkan ett mer sammanhållet uttryck. Sammantaget genomfördes restaureringsarbetet med god hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värden.

Kyrkan från sydväst respektive väst efter renovering. Bildbeteckning lp20080101 och 102. Foto Cecilia Pantzar 2007.

Tornspiran efter renovering. Lanterninen fick en ny färgsättning med basfärg av samma kulör som fasadputsen och en mörk grönbrun kontrasterande fönsterfärg. Bildbeteckning lp20080103 och 104. Foto Jean-Paul Darphin och Cecilia Pantzar 2007.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Protokoll byggmöte 1, 2007-03-15
Protokoll byggmöte 2, 2007-04-24
Protokoll byggmöte 3, 2007-05-21
Protokoll byggmöte 4, 2007-05-31
Protokoll byggmöte 5, 2007-06-14
Protokoll byggmöte 6, 2007-07-03
Protokoll byggmöte 7, 2007-08-13
Protokoll byggmöte 8, 2007-08-27
Protokoll byggmöte 9, 2007-09-18
Besiktning 2007-07-03
Slutbesiktning 2007-08-07

Källor

Tuulse, Armin. 1958. Sveriges Kyrkor. Uppland 6. Färentuna och Sollentuna härad. Stockholm.